

Ступакова О. В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки факультету психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУ ВС (м. Харків)

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДО УМОВ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена проблемі дослідження ставлень особистості чоловіків і жінок, працівників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ до умов професійної діяльності на різних етапах професіоналізації. Надані відмінності ставлень слідчих до професії, колективу в залежності від статі працівників та стажу служби.

Ключові слова: гендерні особливості, ставлення, професійна діяльність, працівники слідчих підрозділів органів внутрішніх справ.

Статья посвящена проблеме исследования отношений работников следственных подразделений органов внутренних дел к профессиональной деятельности и условиям профессионального окружения на разных этапах профессионального становления. Представлены гендерные отличия отношений следователей к работе с разным стажем службы.

Ключевые слова: гендерные особенности, отношение, профессиональная деятельность, работники следственных подразделений органов внутренних дел.

The article is devoted the problem of research the relations of employees the investigatory divisions of law-enforcement bodies to professional activity and conditions of a professional environment at different stages of professional formation(becoming). Gender differences of inspectors are presented (the) relations to work with(in) a different experience of service.

Key words: men-investigators, women-investigators, system of relations, professional activity.

Актуальність теми дослідження. У процесі трудової діяльності люди взаємодіють із засобами виробництва, а також між собою, формуючи соціально-трудова відносини. Найважливішими серед них, поряд із взаємовідносинами, є відносини, які характеризують ставлення до праці. На думку В.В. Вакуленко, ставлення до праці — це відносно стійкий стан пізнавальної, емоційної та поведінкової готовності особи реагувати на всю сукупність елементів процесу праці [3]. При вивченні впливу зовнішнього оточення слід мати на увазі, що ставлення до праці є наслідком тих процесів, які відбуваються не тільки у сфері праці, а й у сфері побуту, сім'ї, освіти, культури, відпочинку тощо.

Мотиваційно - професійна спрямованість є основною в професійному визначенні і становленні міліціонера. Відсутність у правоохоронця необхідного рівня професійної мотивації, зацікавленості в якісному виконанні своїх обов'язків, прагнення до реалізації в рамках професії працівника ОВС негативно впливають на ефективність їх професійної діяльності. Актуальність дослідження гендерного аспекту ставлень працівників слідчих підрозділів ОВС до умов професійної діяльності визначається збільшенням

кількості жінок серед особового складу органів внутрішніх справ, особливо в слідчих підрозділах. Дослідження особливостей ставлень працівників ОВС до виконання своєї професійної діяльності не проводилось, недостатнє їх теоретичне й практичне вивчення й обумовило вибір теми нашого наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Ставлення до праці — історично змінна характеристика трудової діяльності. Її формують характер і зміст праці. Залежно від змісту і характеру праці переважає ставлення до неї або як до засобу, який забезпечує існування, або як до життєвої потреби. У першому випадку праця має для людини лише інструментальну цінність, оскільки є засобом реалізації інших потреб, які можуть не бути пов'язані з самою працею. Таким чином, ставлення до праці науковцями розглядається як ставлення до: однієї з життєвих цінностей, що виражає місце трудової діяльності в загальній системі цінностей суспільстві й особистості; конкретного виду трудової діяльності — професією, що має певний суспільний статус і престиж; конкретної роботи з урахуванням змісту та умов праці, потреб і мотивів, пов'язаних із цією роботою, на

цьому робочому місці, у цій трудовій організації [3].

Ми виходили з того, що ставлення до діяльності - це похідна від мотивації. Мотивація виявляється в комплексі трудових мотивів, які зв'язують працівника із суспільством і організаційною культурою, і якими він керується у своїй трудовій поведінці. Одними з перших розглядали проблему взаємозв'язку самосвідомості з мотивацією професійного вибору працівників органів внутрішніх справ Бандурка О.М., Землянська О.В., П.В. Макаренко, [2,4]. Професійну мотивацію в контексті загальної професійної спрямованості працівника ОВС розглянуто в дослідженнях В.Г. Андросюка. Він відзначив, що адекватна сформована професійна спрямованість передбачає внутрішнє прийняття своєї професії, стійке позитивне емоційне ставлення до неї, професійну гордість [1, с. 46]. А.Н. Роша стверджував про те, що недостатня ефективність діяльності працівника ОВС залежить як від різноманітних об'єктивних факторів (організаційних, соціально-психологічних та ін.), так і від суб'єктивних: стійкої мотивації до обраної професії та наявності комплексу здібностей до неї [5].

Для виявлення усвідомленого ставлення чоловіків-слідчих і жінок-слідчих ОВС до умов професійної діяльності, до своєї професії в цілому, мотивації професійного вибору, відносин з колективом, керівництвом, прагнення та можливості кар'єрного росту, а також дослідження розповсюдження гендерних стереотипів та їх вплив на професійну діяльність працівників у процесі професіоналізації ми використали розроблену нами анкету «По вивченню ставлення працівників слідчих підрозділів ОВС до різних аспектів професійної діяльності».

Як показують результати дослідження більшість чоловіків-слідчих (75,0 %) і жінок-слідчих (77,5 %) мають вищу юридичну освіту. Тому ми можемо говорити про те, що жінки можуть на одному рівні з чоловіками успішно виконувати службові обов'язки. Отже, за рівнем освіченості жінки-слідчі не відстають від чоловіків, а навіть випереджають їх. Але, вважається, що більше практичних навичок, професійного досвіду у чоловіків. Тому можна стверджувати, якщо трудовий колектив

складається із чоловіків і жінок, він може повноцінно і ефективно функціонувати.

В нашій анкеті є питання, що стосуються сімейного стану працівників слідчих підрозділів ОВС. Більша половина опитуваних має родину, тобто мають чоловіка або дружину. Слід зауважити, що на другому етапі професіоналізації спостерігається більша кількість розлучених жінок-слідчих (42,5 %), ніж чоловіків-слідчих на тому ж самому етапі професійного зростання або жінок-слідчих і чоловіків з іншими стажем трудової діяльності. Більший відсоток розлучень можна пояснити кризами, які притаманна для цього життєвого періоду, як професійними, так і особистісними.

Майже всі обстежені нами слідчі мають дітей. Зауважимо, що на першому етапі професійного становлення дітей не має ні у чоловіків, ні у жінок-слідчих, тоді як на третьому етапі кількість дітей досягає трьох (2,5 % - у жінок, і 15,0 % - у чоловіків).

Анкетні данні також дають інформацію про матеріальне становище слідчих ОВС. половина опитаних нами слідчих, не залежно від віку і статі можуть дозволити собі покупку недорогих речей. Виходячи з даних анкетування, можна стверджувати, що жінки-слідчі розцінюють свій матеріальний стан більш сприятливо ніж чоловіки.

Наступне питання анкети стосується мотивів професійного вибору. Можна виділити групи мотивів, які відрізняються спрямованістю орієнтації людини при виборі професії правоохоронця. В своїй роботі ми виділили 4 групи мотивів. Перший блок описує ресурси, що отримує людина в ході професійної діяльності. До цього блоку відносяться позиції, які характеризують: можливість досягнути високого статусу в суспільстві; можливість мати впевненість у собі та владні повноваження; стабільність роботи; можливість мати додатковий зарібок. Другий блок мотивів пов'язаний з особистими обставинами конкретної людини. До цього блоку відносяться позиції: прийшов(ла) працювати випадково, так зложились обставини; не було іншої підходящої роботи. Третій блок мотивів об'єднуються під назвою конформних, тобто обрання професії – результат зовнішнього впливу. До цього блоку відносяться наступні позиції: друзі, знайомі працювали в міліції й

Питання психології

порадили влаштуватися на роботу; за порадою батька.

Остання група мотивів пов'язана з самореалізацією особистості. До цієї групи відносяться позиції: це було моє покликання, мрія з дитинства; хотів(ла) служити людям, приносити користь.

Більшість жінок, працівників слідчих підрозділів ОВС зі стажем роботи до 5 років прийшли працювати в міліцію, керуючись мотивами пов'язаних з результатом зовнішнього впливу, а саме за порадою батьків (50,0%), з самореалізацією особистості, а саме: робота в міліції – це моє покликання, мрія з дитинства (42,5%), а також бажання служити людям, приносити користь (50,0%). Також більшість чоловіків-слідчих, вважають вибір своєї професії результатом зовнішнього впливу, а саме за порадою батьків (50,0%). Стосовно жінок-слідчих результати анкетування свідчать про те, що мотиви пов'язані з самореалізацією особистості не є провідними у виборі ними професії. При виборі професії правоохоронця жінки керувались мотивами пов'язаними з особистими обставинами, а саме: не було іншої підходящої роботи, прийшла працювати випадково. Також, можна зазначити, що, на відміну від жінок, вплив на вибір чоловіками професії правоохоронця мали товариші та знайомі, які працювали в міліції та порадили поступити на роботу. Жінки-слідчі, на відміну від чоловіків-слідчих, були мотивовані тим, що вважають роботу в міліції тією, що надає впевненості в собі, наділяє владними повноваженнями. При виборі професії правоохоронця жінки керувались мотивом пов'язаним з особистими обставинами, а саме: не було іншої підходящої роботи. Також можна зазначити, що значна кількість чоловіків і жінок обрали професію правоохоронця, бо розцінюють її як відносно стабільну (20,0% і 30,0%).

Проаналізувавши мотиви професійного вибору працівників слідчих підрозділів ОВС, було встановлене наступне їх розташування не залежно від стажу та статі: на перше місце вийшли мотиви, пов'язані з бажанням служити людям, приносити користь, відносно стабільності роботи. Далі ідуть мотиви пов'язані з самореалізацією особистості, які формулюються як покликання, мрія з дитинства займатися правоохоронною діяльністю. Можна сказати,

що провідне місце належить бажанню і прагненням, спрямованим на задоволення суспільно-значимих цілей ОВС.

Наступний блок питань в нашому дослідженні пов'язаний з особливостями проходження служби слідчими в даний момент. Метою цього блоку питань є виявлення задоволених та незадоволених працівників слідчих підрозділів ОВС своєю роботою; негативних та позитивних факторів, які впливають на проходження служби та проценту працівників, які хотіли б найближчим часом переміняти професію, піти з роботи ОВС.

Зважаючи на дані, наведені в додатку Б, можна зазначити, що чоловіки – слідчі більш вдоволені своєю професією, ніж жінки – слідчі, але 1/3 чоловіків все ж відносяться до категорії тих, хто скоріше невдоволений роботою в міліції. 1/2 жінок – слідчих не може відповісти на це запитання, що також є показником потенційної плинності кадрів. Слід зазначити, що повністю не вдоволених своєю діяльністю не виявлено ні з числа чоловіків, ні з числа жінок-слідчих.

Далі розглянемо питання, що стосується факторів та умов праці, які не задовольняють слідчих ОВС при виконанні ними своїх безпосередніх службових обов'язків. Найбільше незадоволення працівники слідчих підрозділів ОВС, як жінок, так і чоловіки зі стажем роботи до 5 років виразили стосовно оснащення робочого місця та заробітної плати (100%, 45,0%). На відміну від чоловіків-слідчих, жінки також розглядають негативне відношення з боку навколишніх як фактор, який заважає проходженню служби (52,5%). А чоловіки, на відміну від жінок, незадоволені режим роботи. Але 1/3 чоловіків влаштовує усе, жінок яких би все влаштовувало на їх робочому місці немає.

Результати анкетування дають нам змогу стверджувати, що найбільше незадоволення слідчі, як жінки, так і чоловіки зі стажем роботи від 5 до 10 років, виразили стосовно оснащення робочого місця та заробітної плати. Також слід зазначити, що 1/3 чоловіків, як і жінок незадоволені режимом робочого дня. 1/3 жінок, на відміну від чоловіків, не висловлюють своєї незадоволеності взагалі, їх влаштовує усе, чоловіків, яких би влаштовувало б все лише 1/10. Найбільш не задовольняють і жінок, і чоловіків

працівників слідчих підрозділів ОВС зі стажем роботи більше 10 років оснащеність робочого місця, заробітна плата і режим роботи. Було зафіксовано прояв незадоволення режимом праці та рівнем зарплати, що це висловлювали в більшості випадків чоловіки. Це, на нашу думку, можна пояснити тим, що в сучасному українському суспільстві на чоловіка в першу чергу покладається обов'язок матеріального забезпечення родини.

Головним фактором, який впливає на задоволення професією, є оснащеність робочого місця і зміст роботи. В рівній мірі чоловіків і жінок – слідчих задовольняє можливість піти на пенсію в відносно молодому віці. Перелічені фактори впливають на загальну задоволеність працею. Зокрема, помітна роль стабільної виплати зарплати.

Після описання прояву незадоволеності респондентами своєю роботою, варто описати моменти, які б їх задовольняли в професійній діяльності. Фактори, які найбільш задовольняють і жінок, і чоловіків працівників ОВС зі стажем роботи до 10 років, це: по-перше, колектив, в якому працюють та можливість придбання корисних зв'язків; по-друге, це зміст роботи та престиж і повага навколишніх. Також треба зазначити, що чоловіки, в більшій мірі ніж жінки, розглядають можливість рано піти на пенсію як фактор, який позитивно впливає на проходження служби.

Стосовно факторів, які найбільш задовольняють і жінок, і чоловіків працівників слідчих підрозділів ОВС, це: по-перше, колектив, в якому працюють та можливість піти на пенсію у відносно молодому віці, по-друге, можливість придбання корисних зв'язків. Також треба зазначити, що жінок - слідчих, яких би приваблював зміст роботи в міліції значно більше ніж чоловіків-слідчих. А чоловіків-слідчих, в свою чергу, яким важливі престиж і повага навколишніх, значно більше ніж жінок-слідчих. Можливість професійного росту в міліції також в більшій мірі приваблює чоловіків-слідчих, ніж жінок-слідчих. В цьому блоці також розглядається питання про бажання працівників слідчих підрозділів ОВС перемінити професію, піти з роботи ОВС. Чоловіки дали більш однозначну відповідь на це питання ніж жінки-слідчі, зауважимо, що ця відповідь

негативна, особливо у другій групі чоловіків, тобто всі чоловіки-слідчі від 5 до 10 років служби не мають бажання змінити місце роботи, тоді як останні групи як жінок, так і чоловіків – мають таке бажання, особливо жінки-слідчі другої групи.

Наступний блок, який ми будемо аналізувати, стосується гендерних стереотипів, які існують у працівників. Важливим аспектом, який розкриває особливості проходження служби жінок-міліціонерів, є характер взаємовідносин осіб протилежної статі в умовах служби. На нашу думку, гендерні відмінності є фактором, який приносить в взаємовідносини службовців нові риси, незалежно від того, чи є ці відносини формальними або неформальними, офіційними або неофіційними. Міліцейське життя не залишає сумнівів, що присутність жінок в колективі позитивно впливає на атмосферу, яка там панує. Разом з цим, присутність чоловічого домінування, закріплених стереотипів і упереджень перешкоджають затвердженню справжньої рівноправності і партнерства.

За результатами проведеного дослідження нами було виділено розбіжності в поглядів жінок і чоловіків працівників слідчих підрозділів ОВС стосовно гендерного відбору на роботу до ОВС. Спочатку ми з'ясували, чи впливає стать людини на рішення керівництва щодо прийняття її на роботу, та кому більше – чоловіку або жінці віддається перевага при прийомі на роботу до правоохоронних органів. Опитані нами слідчі незалежно від статі і строку служби вважають, що при прийомі на роботу гендерний аспект не має значення.

Далі розглянемо питання, яке стосується престижу роботи жінки в міліції. З цього приводу більша половина опитаних слідчих вважає, що працювати жінці в міліції престижно. Аналізуючи відповіді на питання «Чи престижно працювати чоловіку в правоохоронних органах?», ми з'ясували, що думка більшості чоловіків-слідчих збігається з думкою більшості жінок-слідчих, а саме: більше 1/2 жінок і більше 2/3 чоловіків вважають, що працювати в міліції для чоловіка престижно.

Таким чином, носієм стереотипу щодо недоречності жінки в чоловічому колективі більшою мірою є чоловіки. Вони критичніше

оцінюють як свою, так і службу жінок в системі ОВС. На думку, як чоловіків-слідчих, так і жінок-слідчих, служба в міліції однаково вабить людей не залежно від статі.

При аналізі відповідей на питання «Чи може жінка на рівні з чоловіком виконувати службові обов'язки як співробітник міліції?» більшість опитуваних дало стверджену відповідь

При аналізі відповідей на питання стосовно рівня підготовки жінок і чоловіків, слідчих для роботи в ОВС були виявлені деякі розбіжності у відповідях чоловіків-слідчих і жінок-слідчих перших років служби. На високий рівень підготовки як чоловіків, так і жінок вказують більшість жінок зі стажем до п'яти років, тоді як жінки-слідчі зі стажем від 5 до 10 років служби вважають цей рівень середнім. Чоловіки майже одногласно вважають свій рівень підготовки високий.

Тепер можна перейти до аналізу так званих гендерних привілеїв. В процесі проходження служби чоловіки і жінки не рідко мають свої неофіційні привілеї. За допомогою дослідження ми мали можливість описати їх розповсюдженість і ставлення до цих привілеїв самих працівників.

Більшість опитаних чоловіків-слідчих вважають умови праці для чоловіків і жінок однаковими. Жінкам-слідчим було важко відповісти на це запитання, особливо на другому і третьому етапі професійного зростання.

Цікаво розглянути ставлення керівництва до працівників: чи є у них якісь розмежування, особливості манери спілкування по відношенню до чоловіків та жінок. За результатами опитування чоловіки та жінки, працівники слідчих підрозділів ОВС вважають, що керівництво ставиться до всіх однаково незалежно від статі.

Найбільш впливовими перешкодами для чоловіків-слідчих на думку жінок-слідчих є відсутність матеріальної зацікавленості та особисте небажання робити кар'єру. Що стосується чоловіків-слідчих, то на їх думку першочерговими перешкодами на шляху кар'єрного росту чоловіка-слідчого є також відсутність матеріальної зацікавленості, але, на відміну від жінок-слідчих, чоловіки також виділяють наступні перешкоди: невір'я у власні сили та нерозуміння з боку батьків, родини, родичів.

На думку жінок-слідчих першочерговими перешкодами на шляху кар'єрного росту жінок є перешкоди з боку керівництва, нерозуміння з боку батьків, родини, родичів та небажання виявити твердість, вимогливість, строгість із підлеглими. Чоловіки також вважають найбільш впливовими перешкодами для жінок-слідчих нерозуміння з боку батьків, родини, родичів та небажання виявити твердість, вимогливість, строгість із підлеглими. Але в думці чоловіків та жінок спостерігаються певні відмінності, а саме: жінки, на відміну від чоловіків-слідчих, нерозуміння з боку батьків, родини, родичів не розглядають як впливовий фактор, який міг би зашкодити робити кар'єру, а страх того, що кар'єра перешкодить виконанню сімейних обов'язків вважають найбільш впливовою перешкодою для кар'єрного росту жінки-слідчої. Можна зробити висновок, що для чоловіка-слідчого визначальними факторами, які могли би зашкодити кар'єрному росту є об'єктивні причини, а для жінок сімейні обставини та внутрішні бар'єри.

Висновки. Таким чином, ми виділили певні зміни задоволеності слідчих різними сторонами роботи залежно від стажу. Слід зауважити, що при загальній однастайності в оцінці запропонованих параметрів трохи виділяється підгрупа жінок-слідчих зі стажем 5 до 10 років. Дана група жінок-слідчих менше задоволені безпосереднім робочим місцем, пільгами, можливістю зробити кар'єру, різноманітністю своєї роботи, відношеннями з боку керівництва і в колективі. Показово, що в групі досліджених нами жінок-слідчих зі стажем більше 10 років задоволеність цими сторонами підвищується.

Якщо проаналізувати вплив ступеня задоволеності будь-якими сторонами роботи на міру задоволеності роботою в цілому, то виявилось неможливим виділити якісь провідні чинники. Загальна задоволеність – це комплексний показник, на який накладають відбиток як умови праці, так і її зміст.

Загалом, виявляється наступна тенденція: якщо слідчі в значній мірі задоволені будь-якою стороною роботи, то вони висловлюють високу ступінь задоволеності роботою в цілому; зі зниженням рівня задоволеності цією

Питання психології

стороною знижується і рівень загальної задоволеності. Дослідження показало, що в більшості випадків опитувані схильні оцінювати задоволеність як роботою взагалі, так і різними її сторонами.

Слід також зазначити, що значна незадоволеність такими факторами, як пільги, рівень заробітної плати, житлові умови, безпосереднє робоче місце, перспективи просування по службі майже не позначаються на загальній задоволеності працею. З одного боку, це пояснюється їх невеликою значимістю в мотиваційній структурі слідчих, як чоловіків, так і жінок. Виняток становлять лише заробітна плата та умови роботи. З поганими умовами праці опитувані змирилися з огляду на загальний важкий економічний стан країни. Про рівень заробітної плати можна сказати те ж (значними компенсаційними чинниками тут є відносно стабільна її виплата, а також пільги).

Що стосується змісту роботи (її різноманітності, складності, можливості проявити творчість, самореалізуватися), відносин з керівництвом та колективом, а також рівня престижності роботи та її суспільної значимості, то задоволеність цими складовими значною мірою позначається на загальній задоволеності роботою.

Як вже було зазначено, високий рівень задоволеності професією висловили більшість чоловіків-слідчих, тоді як жінки-слідчі показали низький рівень задоволеності працею. При порівнянні цих груп за ступенем задоволеності різними сторонами роботи і працею взагалі, емоційного прийняття своєї професії можна сказати, що ставлення до своєї професії значно впливає на соціально-психологічний стан працюючих, їх оцінку свого статусу.

Отримані результати є відбиттям існуючої в даний момент дійсності в країні й у правоохоронних органах зокрема. Те, що слідчі, як і чоловіки так і жінки дещо нехтують професійними обов'язками та суспільним визнанням, можна пояснити тим, що в робітниках ОВС спрацьовує психологічний механізм захисту (витиснення) на негативний імідж правоохоронної системи в цілому і її окремих представників, що вже давно склався в суспільстві.

Аналіз мотиваційної структури чоловіків і жінок-працівників слідчих підрозділів ОВС дозволяє більш глибоко вивчити характеристики спрямованості особистості, зібрати додаткову діагностичну інформацію про професійну мотивацію робітників ОВС.

Література

1. Андросюк В. Г. Профессиональная психология в ОВД. Общая часть : курс лекций / В. Г. Андросюк, Л. И. Казмиренко, В. С. Медведев. – К. : УАВД, 1995. – 111 с.
2. Бандурка А.М. Юридическая психология : учебник / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянская. – Х. : Нац. ун-т внутр. дел, 2001. – 450 с.
3. Вакуленко С.М. Соціологія праці : навч.-метод. посіб. / С.М. Вакуленко. – К. : Знання, 2008. – 262 с.
4. Макаренко П.В. Взаємозв'язок типу мотивації професійного вибору з професійною самоідентифікацією у майбутніх фахівців органів внутрішніх справ / П.В. Макаренко // Наукові записи Харківського військового університету : Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – Х. : ХВУ, 2001. – Вип. X. – С. 250–255.
5. Роша А.Н. Профессиональная ориентация и профотбор в ОВД : учеб. пособие / А.Н. Роша. – М. : Академия МВД СРСР, 1989. – 342 с.